

УДК 373.2.(091)(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-1-7>

Ольга Євгеніївна ЛОБОДА,
доктор філософії,
викладач, завідувачка фортепіанним відділом,
Ордоська школа фортепіанного мистецтва «Piano» (Китай)
E-mail: olgaloboda1982@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0685-8134

ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ УЧНІВ У ГУРТКАХ ГУМАНІТАРНОГО НАПРЯМУ ЗАКЛАДІВ ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано процес формування ціннісних орієнтацій учнів у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти та розкрито його складові.

Ціннісні орієнтири освітнього процесу у закладах позашкільної освіти розглядаються у публікації як актуальні і перспективні, плановані результати освіти, що вирішальною мірою визначають мету позашкільної освіти.

Автор робить наголос на тому, що за нинішніх умов розвитку країни важливим завданням гуманітарного напрямку позашкільної освіти є виховання патріотів, які люблять свою країну, готові сприяти її розвитку. Патріотизм розглядається як інтегрована цінність, вихованню якої має приділятися увага у гуртках усіх напрямів позашкільної освіти.

Як ефективні засоби формування ціннісних орієнтацій вихованців у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти виокремлюються: українознавство (як галузь гуманітарних знань, орієнтована на вивчення економічної, політичної, соціальної, культурної, історичної проблематики України) та література (за допомогою якої можна виражати думки, почуття і надії людей, передавати їх життєвий досвід).

Автор приходить до висновку, що процес формування ціннісних орієнтацій учнів у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти має враховувати такі складові: національно-патріотичне виховання – один із важливих напрямів виховної роботи в системі позашкільної освіти; залучення дітей та молоді до осмислення моральних та культурних цінностей, української історії має значний потенціал для виховання патріотичних якостей; створення мовного середовища, виховання поваги та любові до української мови – одна з умов національно-патріотичного виховання української молоді; формування моральних якостей, виховання особистої гідності, загальної культури особистості; виховання громадян, які гідно представляють Україну у міжнародному просторі, відчувають себе членами європейської спільноти, сприймають демократичні цінності, цінують верховенство права, прагнуть рівноправного співробітництва з європейськими і світовими партнерами.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, позашкільна освіта, заклад позашкільної освіти, гуманітарний напрямок позашкільної освіти, учні, патріотизм.

Olga Yevheniivna LOBODA,
Doctor of Philosophy,
Piano Instructor, Head of the Piano Department,
Ordos School of Piano Art "Piano" (China)
E-mail: olgaloboda1982@ukr.net
ORCID: 0000-0002-0685-8134

FORMATION OF VALUE ORIENTATIONS OF PUPILS IN HUMANITARIAN CIRCLES OF EXTRACURRICULAR EDUCATION INSTITUTIONS

The article describes the process of forming the value orientations of pupils in humanitarian circles of extracurricular education institutions and reveals its components.

The value orientations of the educational process in institutions of extracurricular education are considered in the publication as relevant and promising, planned results of education, which determine the purpose of extracurricular education to a decisive extent.

The author emphasizes that in the current conditions of the country's development, an important task in the humanitarian direction of extracurricular education is to educate Patriots who love their country and who are ready to contribute to its development. Patriotism is considered as an integrated value, the education of which should be given attention in circles of all areas of extracurricular education.

As effective means of forming value orientations of pupils in the circles of the humanitarian direction of institutions of extracurricular education are distinguished: Ukrainian Studies (as a branch of humanitarian knowledge focused on the study of economic, political, social, cultural, historical issues of Ukraine) and literature (with the help of which you can express the thoughts, feelings and hopes of people, transfer their life experience).

The author comes to the conclusion that the process of forming the value orientations of pupils in the circles of the humanitarian direction of institutions of extracurricular education should take into account the following components: National-Patriotic Education as one of the important areas of educational work in the system of extracurricular education; involvement of children and young people in understanding moral and cultural values, Ukrainian history has a significant potential for the education of patriotic qualities; creation of a language environment, education of respect and love for the Ukrainian language – one of the conditions for National-Patriotic Education of Ukrainian youth; formation of moral qualities, education of personal dignity, general culture of the individual; education of citizens who adequately represent Ukraine in the international space, they feel like members of the European community, perceive democratic values, value the rule of law, and strive for equal cooperation with European and international partners.

Key words: value orientations, extracurricular education, institution of extracurricular education, humanitarian direction of extracurricular education, pupils, patriotism.

Вступ. Нині однією з важливих філософсько-культурологічних, психолого-педагогічних та соціальних проблем є формування ціннісних орієнтацій і ціннісної сфери підрастаючого покоління в освітньому процесі закладів позашкільної освіти, оскільки її розв'язання забезпечить формування особистості не тільки з високим рівнем інтелектуального розвитку, але й високодуховним, морально зрілим, соціально активним, творчим потенціалом.

Серед соціальних інститутів виховання й розвитку підрастаючих поколінь особлива роль належить позашкільній освіті, яка завжди відігравала важливу роль у системі освіти учнів і значною мірою сприяла формуванню їх ціннісних орієнтацій.

У сучасних умовах військових викликів, які з'явилися у новітній історії вперше і являють собою серйозну загрозу психологічному здоров'ю суспільства в цілому та його молодому поколінню зокрема, гуртки гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти працюють в умовах воєнного стану – особливого стану, порядку управління, що запроваджується на всій території держави чи в окремих її місцевостях під час збройної агресії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку теоретичної бази позашкільної виховної роботи внесли наукові праці О. Биковської, В. Кременя, Р. Науменко, Р. Охрімчук, О. Плахотнік, Т. Цвірової та інших.

Вивченню питань теорії позашкільного освітнього процесу присвячені роботи дослідників Т. Дем'янюк, А. Денисенко, В. Кириченко, В. Паламарчук, Ю. Поліщук, К. Радіної, А. Сиротенка та інших.

Окремі питання сучасних методологічних засад позашкільної освіти представлені в працях учених І. Бежа, В. Вербицького, Б. Кобзаря, В. Мадзігона, Г. Пустовіта, О. Сухомлинської, Т. Сущенко та інших.

Проблеми організації вільного часу дітей та підлітків, їх дозвілля порушено у дослідженнях М. Арнарського, Л. Балясної, Н. Басова, В. Білоконь, В. Бочелюк, В. Бугрій, Р. Науменко, Н. Харінко, Т. Черніговець та інших.

Виховний потенціал позашкільної освіти щодо формування цінностей в учнів розкривається в працях В. Белової, О. Биковської, В. Вербицького, О. Липецького, О. Литовченко, Л. Ляшко, В. Мачуського, Г. Пустовіта, Т. Сущенко та інших.

Мета і завдання статті – охарактеризувати процес формування ціннісних орієнтацій учнів у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти та розкрити його складові.

Виклад основного матеріалу дослідження. У результаті воєнних дій на території України зруйнована значна кількість закладів позашкільної освіти та багато пошкоджено. Найбільше постраждали заклади в Донецькій, Харківській, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Київській, Сумській та Чернігівській областях. Заклади позашкільної освіти на підконтрольній Україні території крім освітньої, виховної функції, виконують важливу соціальну функцію, забезпечуючи психологічну підтримку та організовуючи змістовне дозвілля для дітей із числа внутрішньо переміщених осіб. Крім того, сьогодні ці заклади ефективно займаються патріотичним вихованням дітей та молоді, організовуючи військово-патріотичні заходи, благодійні, волонтерські акції тощо.

Формування цінностей зростаючої особистості як педагогічна проблема сьогодні окреслюється загальною парадигмальною характеристикою розгляду процесу і результату формування

цінностей через зміст освіти і виховання. Водночас, інший важливий процес, який сьогодні є характерним саме для закладів позашкільної освіти – це індивідуалізація життєвого шляху особистості.

Визнаючи аксіологічну спрямованість освітнього процесу, потрібно враховувати і прогнозовані перспективи суспільства. На думку В. Кременя, в межах розмаїття ціннісних орієнтацій, що можуть застосовуватися у процесі навчання, слід виділити такі пріоритетні цінності: гуманізм, гідність, патріотизм, демократизм, соціальна ініціатива та відповідальність, національна самосвідомість [6, с. 187].

Ціннісні орієнтири освітнього процесу у закладах позашкільної освіти розглядаємо як актуальні і перспективні, плановані результати освіти, що вирішальною мірою визначають мету позашкільної освіти.

Метою позашкільної освіти дітей та учнівської молоді є виховання дієвої особистості з розвинутою громадською свідомістю; становлення громадянина України, патріота своєї країни, готового самовіддано розбудовувати її як суверенну, незалежну, демократичну, правову і соціальну державу, здатного виявляти національну гідність, орієнтуватися у своїх обов'язках і правах, цивілізовано відстоювати їх, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві [4, с. 134]. І, в той же час, метою позашкільної освіти є формування активного життєвого самовизначення сучасної молоді людини, її здатності до побудови власної життєвої траєкторії за рахунок трансляції основних ідей та цінностей європейського суспільства як необхідного елемента європейської інтеграції; озброєння педагогів технологією розвитку в особистості ціннісних орієнтацій та вмінь, необхідних для життєдіяльності в сучасному європейському співтоваристві.

Важливим напрямом позашкільної освіти є гуманітарний, зміст якого забезпечує оволодіння поняттями, знаннями із соціально-гуманітарних наук (історії, права, філософії, громадянської освіти), мови та літератури, соціології, журналістики, психології, економіки тощо. Необхідним постає вивчення основ характеристики явищ і процесів суспільного життя, основ діяльності людини, розвитку соціуму, мовної системи, набуття стилістичних, орфоепічних, правописних знань. Особлива увага приділяється ознайомленню дітей з творами української, світової класики, формуванню морально-психологічних якостей, знання способів організації змістовного дозвілля [3, с. 125].

Зміст гуманітарного напрямку позашкільної освіти забезпечує розвиток умінь і навичок громадської роботи та активності. Важливим постає навчання дітей реалізовувати і захищати свої права, орієнтуватися в соціальних відносинах, оцінках суспільних явищ та процесів, установлювати зв'язки між подіями і явищами, формулювати, висловлювати та доводити власну думку, позицію, проводити дискусії, мати і вміти застосовувати філологічні знання та навички в різних видах мовної діяльності. Значна увага приділяється розвитку вміння змістовно організовувати дозвілля.

Зміст гуманітарного напрямку позашкільної освіти забезпечує набуття досвіду власної творчої діяльності у сфері соціально-гуманітарних наук, розв'язання творчих завдань, здатності проявляти творчу ініціативу. Крім цього, необхідним постає розвиток дослідницьких здібностей, системного, просторового і логічного мислення, уяви, фантазії. Особлива увага звертається на емоційний та інтелектуальний розвиток учнів, формування їх кращих особистісних рис (відповідальність, чесність, працьовитість, самостійність тощо), ціннісне ставлення до себе та інших, вміння працювати в колективі, здатність і прагнення до професійного самовизначення, творчого становлення, формування громадянської поведінки, патріотизму, любові до України [5].

За нинішніх умов розвитку країни важливим завданням гуманітарного напрямку позашкільної освіти є виховання патріотів, які люблять свою країну, готові сприяти її розвитку.

Патріотизм розглядаємо як інтегровану цінність, вихованню якої має приділятися увага у гуртках усіх напрямів позашкільної освіти.

На основі теорії академіка І. Беха розуміємо патріотизм як особливе, тобто безумовне і високосмислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, Батьківщини, держави та до самої себе. Відповідно, базовими складниками почуття патріотизму є: любов до народу, Батьківщини, держави; діяльнісна відданість Вітчизні; суспільно значуща цілеспрямованість; моральна стійкість; почуття власної гідності [1, с. 133].

Національно-патріотичне виховання дітей і молоді – це комплексна системна і цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів щодо формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [8, с. 98].

Визначальною рисою українського патріотизму має бути його дієвість. Саме вона спроможна перетворювати почуття на конкретні справи і вчинки для користі держави. Адже патріот – це не той, хто говорить красиві слова про Україну, прикрашає дійсність, а той, хто бачить труднощі, помилки, невирішені проблеми, розуміє соціально-політичну ситуацію в країні і світі, проте не панікує, не носиться зі своїми егоїстичними претензіями, не збирається тікати туди, де краще, а готовий долати перешкоди, пов'язати свою долю з долею Вітчизни. Патріот – це той, хто в сьогоденних умовах неправового поля сприяє розбудові демократичної соціальної держави правовими методами.

Взаємодія закладів позашкільної освіти та сім'ї, інтеграція їхніх виховних зусиль є важливою умовою формування патріотичних цінностей вихованців. Цілковита єдність виховних впливів сім'ї і закладу позашкільної освіти на дітей забезпечується узгодженими виховними діями, привчанням вихованців постійно розповідати вдома про справи в гуртку, звичкою батьків радитися з керівниками гуртків у разі якихось ускладнень, їх здатність відгукуватися на кожну подію в гуртку – чи то перемогу у змаганнях, чи то блискуче розв'язання якогось творчого завдання.

Ефективність патріотичного виховання дітей забезпечується єдністю дій усіх суб'єктів виховного процесу, що допоможе протистояти різноманітним деструктивним впливам, спрямованим на спотворення сприйняття національних цінностей, мови, культури, історії, самої Вітчизни тощо [1; 8; 9].

За сучасних умов європейські цінності відіграють важливу роль у всіх сферах суспільного розвитку. Позашкільна освіта сприйняла такі цінності і сприяє їх популяризації серед дітей та молоді. Такі завдання вирішує, зокрема, мережа євроклубів, що діють при палацах, центрах творчості та інших позашкільних закладах освіти, і залучають учнівську молодь до спільної європейської культурної спадщини, а також осмислення сучасних проблем європейської спільноти.

Ефективність процесів формування патріотизму учнів, як зазначає у своїх наукових студіях Г. Пустовіт, у змісті позашкільної освіти і виховання безпосередньо пов'язана з урахуванням сучасних тенденцій та пріоритетів загальноєвропейської освіти, що, у свою чергу, має сприяти засвоєнню підростаючим поколінням знань про спільну європейську культурну спадщину та формувати практичні уміння й необхідні компетентності для проживання в європейському співтоваристві на основі засвоєння політико-правових і соціально-економічних знань, формування в дитини демократичної культури, здатностей до комунікації та захисту [8, с. 99].

Загалом система позашкільної освіти України розвивається в контексті загальних тенденцій розвитку неформальної освіти європейських країн, водночас зберігаючи національну специфіку. Міжнародній співпраці установ позашкільної освіти сприяють спільні проекти, програми, заходи тощо. Участь у діяльності Європейської асоціації установ неформальної освіти дітей і молоді є однією з форм міжнародних контактів закладів системи позашкільної освіти України.

Розвиток нових соціально-політичних відносин в Україні актуалізував проблему усвідомлення молодим поколінням особистої відповідальності за долю своєї країни. У такому контексті патріотичне виховання учнівської молоді стає важливою частиною процесу формування громадянина-патріота з активною громадянською позицією, здатного продовжувати національні традиції; виховання у нього поваги та любові до української мови.

Сьогодні набуває великого значення розвиток різноманітних форм та методів патріотичного виховання учнів.

Серед основних засад застосування форм організації позашкільної освіти можна виділити такі з них, як:

- взаємодія суб'єктів освітнього процесу;
- врахування вікових особливостей дітей;
- прогнозування рівня їх компетентностей;
- створення умов для самоосвіти, розвитку творчого потенціалу;
- забезпечення оптимального темпу і ритму;
- чергування різних видів діяльності;
- співробітництво і співтворчість тощо [7].

Виокремлюються наступні основні функції форм організації позашкільної освіти – організаційна, регуляційна й інформативна.

Так, перша функція – організаційна, полягає в тому, що будь-яка форма позашкільної освіти передбачає розв'язання організаторського завдання, оскільки організація справи відображає певну логіку дій, взаємодію учасників.

Друга функція – регуляційна, дозволяє регулювати відносини всіх учасників освітнього процесу. Це зумовлено тим, що різні форми по-різному впливають на учнів, а тому передбачається необхідність взаємодії, отримання нових знань, вмінь, навичок, досвіду, культури, відбувається формування компетентностей, норм соціальних відносин.

Третя функція – інформативна, передбачає можливість інформування і охоплення позашкільною освітою значної кількості учнів на добровільній основі [7; 8].

Форми і методи роботи для дітей різного віку мають свою специфіку. Практично у кожному закладі позашкільної освіти діти молодшого віку виготовляють обереги для воїнів, беруть участь у конкурсах малюнків на тему миру, любові до Батьківщини, виховних заходах разом із батьками, що проводяться спеціально для сімей переселенців.

Сучасні форми і методи, які можуть зацікавити учнівську молодь, – це флешмоби, форуми, скайп-конференції, онлайн-спілкування, перформанси, майстер-класи, конкурси патріотичної спрямованості, різноманітні волонтерські програми і проекти тощо. Соціально значуща тематика таких заходів на часі і сприяє формуванню свідомих, відповідальних, патріотично налаштованих громадян України.

Для учнів підліткового віку та старшокласників актуальними методами формування цінностей також є: дискусія, диспут, проблемна бесіда, тренінг.

Ефективним засобом формування ціннісних орієнтацій вихованців у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти, на нашу думку, є українознавство як галузь гуманітарних знань, орієнтована на вивчення економічної, політичної, соціальної, культурної, історичної проблематики України [2].

Уважаємо, що українознавство є основою формування у вихованців ціннісних орієнтацій і повинно бути невід'ємним складником системи позашкільної освіти.

Ознайомлення з історією свого краю допомагає юному поколінню усвідомити актуальність і невідкладність збереження національної спадщини, необхідність її захисту [10]. Саме самобутність культури є важливою умовою зміцнення національного суверенітету, духовності людей. Як стверджує народна педагогіка, народ, який володіє минулим, може впевнено дивитись у майбутнє [2; 9].

Дієвим засобом морально-емоційного впливу на людину є література, за допомогою якої можна виражати думки, почуття і надії людей, передавати їх життєвий досвід. Вивчення своїх літературних традицій і пам'яток (від усної народної творчості до творчості сучасних митців) дає можливість побачити багатогранність художнього мовного мистецтва, розкрити духовне багатство особистості, визначити напрями літературного самовдосконалення.

Загальновідомо, що багатство світової культури складається з національних багатств. І чим своєрідніша культура нації, тим більше вона є значущою в загальній культурі [9]. Напрямами діяльності учнів, що допоможуть розкрити сучасне звучання класики, можуть бути творчість і біографія письменників, які народились або жили і творили в рідному краї; пам'ятні місця, що пов'язані з художніми творами. Художня література рідного краю, як і література загалом, повинна вивчатися як мистецтво слова, як своєрідне вираження життя народу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, процес формування ціннісних орієнтацій учнів у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти має враховувати такі складові:

1. Національно-патріотичне виховання – один із важливих напрямів виховної роботи в системі позашкільної освіти.

2. Залучення дітей та молоді до осмислення моральних та культурних цінностей, української історії має значний потенціал для виховання патріотичних якостей.

3. Створення мовного середовища, виховання поваги та любові до української мови – одна з умов національно-патріотичного виховання української молоді.

4. Формування моральних якостей, виховання особистої гідності, загальної культури особистості.

5. Виховання громадян, які гідно представляють Україну у міжнародному просторі, відчують себе членами європейської спільноти, сприймають демократичні цінності, цінують верховенство права, прагнуть рівноправного співробітництва з європейськими і світовими партнерами.

Підсумовуючи наведене, зазначимо, що проблема формування ціннісних орієнтацій учнів у гуртках гуманітарного напрямку закладів позашкільної освіти потребує подальшого дослідження процесу виховання дієвої особистості з розвинутою громадською свідомістю; становлення громадянина України, патріота своєї країни, здатного виявляти національну гідність, орієнтуватися у своїх обов'язках і правах, сприяти громадянському миру і злагоді в суспільстві; формування особистості з високим рівнем інтелектуального розвитку, високодуховним, морально зрілим, соціально активним, творчим потенціалом; формування активного життєвого самовизначення сучасної молоді людини, її здатності до побудови власної життєвої траєкторії за рахунок трансляції основних ідей та цінностей європейського суспільства як необхідного елемента європейської інтеграції, особливо в умовах військових викликів, які з'явилися у новітній історії вперше і вносять значні корективи у життя сучасного суспільства в цілому та його молодого покоління зокрема.

Література:

1. Бех І.Д. Виховання особистості. Київ : Либідь, 2008. 848 с.
2. Бурлака О.В. Формування національної свідомості засобами українознавства. Крайова освіта. 2011. № 13. С. 6.
3. Журба К.О. Теоретичні основи патріотичного виховання дітей у взаємодії сім'ї і школи. *Нова педагогічна думка*. 2009. № 4. С. 124–127.
4. Костенко Л.Д. Порівняльний аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду розвитку позашкільної освіти. *Наукові записки* / Ред. кол.: В.Ф. Черкасов, В.В. Радул, Н.С. Савченко та ін. Випуск 194. Серія: Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. С. 134–139.
5. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати. Київ : Грамота, 2005. 447 с.
6. Кремень В.Г. Феномен інновації: освіта, суспільство, культура: монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.
7. Пустовіт Г.П. Позашкільна освіта і виховання в контексті основних напрямів реформування освіти в Україні. *Вимірjувальна та обчислювальна техніка в технологічних процесах*. № 1. 2011(37). Видавець : ХМНУ. С. 293. Пустовіт Г.П. Патріотичне виховання у змісті позашкільної освіти: сьогодення і перспективи. *Релігія та соціум: міжнародний часопис*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2015. № 4(20). С. 97–103.
8. Українські традиції та звичаї / Авт.-упоряд. А.П. Ярещенко. Харків : Факт, 2008. 232 с.
9. Цокур О.С. Історико-педагогічні витоки становлення й розвитку системи позашкільної освіти в Україні. *Актуальні проблеми управління освітою і навчальними закладами*. Вінниця. 2021. С. 36–41.

References:

1. Bekh I. D. (2008). *Vykhovannia osobystosti* [Personal education]. Kyiv.: Lybid. 848 p. [in Ukrainian].
2. Burlaka O.V. (2011). *Formuvannia natsionalnoi svidomosti zasobamy ukrainoznavstva* [Formation of national consciousness by means of Ukrainian Studies]. *Kraiova osvita – Regional education*, №13, p. 6 [in Ukrainian].
3. Zhurba K.O. (2009). *Teoretychni osnovy patriotychnoho vykhovannia ditei u vzaiemodii sim'i i shkoly* [Theoretical foundations of patriotic education of children in the interaction of family and school]. *Nova pedagogichna dumka – New pedagogical idea*, №4, pp. 124–127 [in Ukrainian].
4. Kostenko L.D. (2021). *Porivnialnyi analiz zarubizhnoho ta vitchyznianoho dosvidu rozvytku pozashkilnoi osvity* [Comparative analysis of foreign and domestic experience in the development of extracurric-

ular education]. Naukovi zapysky. Serii: Pedagogichni nauky. Vyp. 194. Kropyvnytskyi. RVV TsDPU im. V.Vynnychenka – Academic notes. Series: Pedagogical Sciences. Edition 194, pp. 134–139 [in Ukrainian].

5. Kremen V. H. (2005). Osvita i nauka v Ukraini – innovatsiini aspekty: Stratehiia. Realizatsiia. Rezultaty [Education and Science in Ukraine – innovative aspects: Strategy. Implementation. Results]. Kyiv.: Hramota, 447 p. [in Ukrainian].

6. Kremen V. H. (2008). Fenomen innovatsii: osvita, suspilstvo, kultura: monohrafiia [Innovation Phenomenon: Education, Society, Culture: monograph]. Kyiv.: Pedagogichna dumka, 472 p. [in Ukrainian].

7. Pustovit H. P. (2011). Pozashkilna osvita i vyhovannia v konteksti osnovnykh napriamiv reformuvannia osvity v Ukraini [Extracurricular education and upbringing in the context of the main directions of education reform in Ukraine].

8. Vymiriuvalna ta obchysliuvalna tekhnika v tekhnolohichnykh protsesakh – Measurement and computer technology in technological processes, № 1 (37). Vydavets: KhMNU, pp. 293 – Pustovit H. P. (2015). Patriotychne vykhovannia u zmisty pozashkilnoi osvity: siohodennia i perspektyvy [Patriotic education in the content of extracurricular education: present and prospects]. Relihiia ta sotsium: mizhnarodnyi chasopys – Religion and Society: an International Journal. Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t, №4 (20), pp. 97–103 [in Ukrainian].

9. Ukrainski tradytsii ta zvychai (2008). [Ukrainian Traditions and Customs] / avt.-uporiad. A. P. Yareshchenko. Kharkiv.: Fakt, 232 p. [in Ukrainian].

10. Tsokur O. S. (2021). Istoryko-pedagogichni vytoky stanovlennia i rozvytku systemy pozashkilnoi osvity v Ukraini [Historical and pedagogical origins of the formation and development of the extracurricular education system in Ukraine]. Actualni problemy upravlinnia osvitoiu i navchalnymy zakladamu – Actual problems of education and educational institution management. Vinnytsia, pp. 36–41 [in Ukrainian].